

MUHAMMED ABDUH'UN KUR'AN ANLAYIŞI

Ahmet Özdemir

Dr. Öğr. Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Asst. Prof. Gaziosmanpaşa University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Tokat, Turkey

ahmet.aozdemir@gop.edu.tr
orcid.org/0000-0002-2389-6693
Doi: 10.14395/hititilahiyyat.398203

Öz

Muhammed Abduh, Kur'an yorumunda özgün bir anlayışa sahiptir. Abduh'un yorumlarında onun pragmatik yönü ön plana çıkmaktadır. O, Kur'an'ı bir hidayet kitabı olarak görmektedir. Hayata yansıtılan bir Kur'an anlayışını benimsemektedir. Akli bir bakış açısıyla ayetleri değerlendirmektedir. Kur'an'ın, herkesin anlayabileceği bir yapıda olduğu kanaatindedir. Müslümanların onu anlamak için herhangi bir aracıya ihtiyaçları yoktur. Bu açıdan Kur'an ona göre Müslümanların hayatlarının merkezinde yer almalıdır. Öte yandan Kur'an ve sünnet birbirinin tamamlayıcısı iki temel kaynaktır. Ama hadislerin güvenilirliği konusunda bakış açısı genelde olumsuz bir yapıdadır. Hadisleri kabul/red konusunda onun kendine özgü kriterleri vardır. Bu nedenle sahih olan birçok hadisi reddedebilmektedir. Fikirleriyle çığır açan bir kişiliğe sahiptir. Onun Kur'an'a bakış açısının ortaya konması önem arz etmektedir. Yapılacak bir çalışma aynı zamanda önemli bir boşluğu da dolduracaktır. Çünkü konuyla ilgili çok fazla çalışma yoktur. Bu araştırmamız, Abduh'un Kur'an anlayışını ortaya koymak amacıyla yönelik olacaktır. Bunu ortaya koyarken özellikle kendi eserlerinden istifade edilecektir. Bunun yanında konuyla ilgili diğer kaynaklardan da yararlanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Vahiy, Kur'an, Yorum, Abduh.

Muhammed Abduh's Perception of Quran

Abstract

Muhammad Abduh has a original understanding of the Qur'anic interpretation. His pragmatic direction is at the forefront in Abduh's commentary. He counts the Qur'an as a guide book. He adopts a Qur'anic understanding reflected to life. He is evaluating the verses in a mental perspective. He believes that the Qur'an is in a structure that everyone can understand Muslims do not need any means to understand it. In this respect, the Qur'an should take place at the center of Muslim life. On the other hand Qur'an and sunnah are two basic sources complementary to each other. But the view of the hadiths about reliability is generally negative. He has his own criteria for accepting / rejecting the hadiths. He has a groundbreaking personality with his ideas. It is important to reveal his point of view of the Qur'an. A work to be done will also fill a significant gap. Because there is not much work on the subject. This is research, the aim will be to demonstrate the Abduh's understanding of the Quran. It will especially benefit from his own works when revealing this. It will also be benefited from other related sources.

Keywords: Tafsir, Miracle, Qur'an, Comment, Abduh.

Giriş

Muhammed Abdüh (ö. 1322/1905), Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde Mısır'da yaşamış olan önemli fikir adamlarından biridir. Sonraki dönemlerin düşünce yapısının oluşumunda önemli bir etkiye de sahiptir. Özellikle Mısır'daki Müslüman kardeşler teşkilatının oluşumunda ağırlıklı olarak onun oluşturduğu fikir akımı etkili olmuştur. Bununla birlikte yeniden canlanmaya başlayan, Kur'an'ı tek kaynak olarak gören yapının düşünceleri, Abdüh'un ortaya attığı fikirlerden teşekkül etmektedir.

Muhammed Abdüh'un hayat anlayışına baktığımız zaman onun, Kur'an merkezli bir düşünce yapısına sahip olduğunu görmekteyiz. Her durumda Kur'an vurgusunu ön plana çıkarıp bütün meseleleri ona uygun bir tarzda değerlendirmekte ve Kur'an'ın hedefleri doğrultusunda bir çıkarım yapmaya çalışmaktadır.

Böyle bir anlayışa sahip olmasında İslam'ın ve de Kur'an'ın evrensel oluşu, tüm kültür, zaman ve medeniyetlere uygun bir yapıyı bünyesinde barındırmış olması¹ etkili olmuştur. Müslümanlar arasında birliği sağlamanın ancak Kur'an ve sünneti doğru yorumlamakla mümkün olacağı kanaatinde dir.² Bu açıdan her meselede çözümünü Kur'an'da aramakta ve meseleye uygun bir ayet örneği vermekte ve bu ayeti de o meseleye uygun bir şekilde yorumlamaktadır.

Diğer taraftan Kur'an'a bakışının akıl merkezli olması, yapmış olduğu yorumlarda etkisini fazlasıyla göstermektedir. Birçok ayet hakkında yapmış olduğu yorumlarda aklı, sınırları zorlayarak kullanmış olması, diğer müfessirlerin ulaştığı sonuçlardan daha farklı çıkarımlar yapmasına sebep olmuştur.

Bu konuda yapılan çalışmalara baktığımızda Volkan Akbaş'ın "Tefsir'u Cüz'i Amme" eseri ekseninde Muhammed Abdüh'un Kur'an'ı yorumlama yöntemi" ile Abdülkadir Kartal'ın "Bazı ahkâm ayetleri yorumlamada Muhammed Abdüh'un yaklaşımı" adlı basılmamış y. lisans tezleri mevcuttur.

Bu çalışmamızda onun, Kur'an hakkındaki düşüncelerini, ferdî ve toplumsal alanlardaki sorunlarla ilgili ortaya koymuş olduğu Kur'an eksenli çö-

1 Mehmet Zeki İşcan, *Muhammed Abdüh'un Dini ve Siyasî Görüşleri*, 2. Baskı (İstanbul: Dergah yayınları, 1998), 265.

2 Muhsin Demirci, "Kur'an'a Modernist Yaklaşımlar", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2003, 12: 35.

zümlelerini, Müslümanların, yaşadıkları dünyada güçlü bir konuma gelebilme-leri için nasıl bir Kur'an anlayışına sahip olmaları gerektiğine dair görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız.

1. Muhammed Abduh'un Kur'an Tasavvuru

Muhammed Abduh'un Kur'an eksenli görüşlerini birçok başlık altında toplamak mümkündür. Ancak biz burada onları gruplandırmak suretiyle daha anlaşılır olması açısından on altı başlık altında değerlendirmeyi planlıyoruz.

1.1. Kur'an'ın Gönderiliş Amacı

Kur'an, insanların dünya ve ahiret saadetlerini elde etmeleri konusunda yol göstericilik vazifesi üstlenmek üzere gönderilmiş olan bir kitaptır. Onda yer alan bütün emir ve yasaklar bu amaca matuftur. Hz. Peygamber ise Kur'an'da yer alan hükümlerin hayata yansımalarının canlı bir görüntüsüdür.

Bütün meselelerle ilgili çözümleri Kur'an'da arayan Muhammed Abduh'a göre Kur'an, insanları doğru yola iletmek ve Allah'ın dinini insanlara öğretmek için gönderilmiştir. Bunun gerçekleşmesi onun, insanlar tarafından anlaşılması ile mümkün olacaktır.³ Bu açıdan bakıldığında bütün insanların, meselelerin çözümünde Kur'an'a müracaat etmeleri gerekir. Kitabı bilmiyorsa dahi bir bilene sormakla ve Kur'an'dan delil getirmesini istemekle yükümlüdürler.⁴ Bu nedenle bir Müslümanın Kur'an'la arasına mesafe koyması, ondan uzaklaşması kabul edilemez. Çünkü Kur'an'dan uzaklaşmak Allah'tan uzaklaşmakla eş değerdedir.⁵

Abduh, her konuda Kur'an'ı temel ölçüt olarak görmekte, özellikle akiye ve inanç konusunda bunun vazgeçilmez bir unsur olduğu kanaatini taşımaktadır.⁶ Bugün için Kur'an, ona göre İslam hukukçularının, filologların vb. maharetlerini gösterecekleri bir alan değil, Müslümanların dünya ve ahiret hakkındaki düşüncelerine kaynaklık edecek bir kitaptır.⁷

3 Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr* (Beyrut: Dâru'l-kutub el-ilmîyye, 1999), 1: 21.

4 Muhammed el-Behiy, *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, trc. İbrahim Sarmuş (İstanbul: Girişim yayınları, 1986), 176.

5 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, 1: 153.

6 İşcan, *Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasî Görüşleri*, 261.

7 J.J.G. Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 2. baskı, trc. Halilrahman Açar (Ankara: Fecr yayınevi, 1999), 71.

Müslümanların parçalanmış halinden de oldukça rahatsız olan Abduh, bunun çözümünü Kur'an etrafında birleşmekte görmektedir. Günümüzde Müslümanların tek imamının Kur'an olduğunu söylemek suretiyle⁸ de düşüncesini daha anlaşılır bir boyuta taşımaktadır.

Ona göre Kur'an ayetlerinin gücü ve etkisi o kadar fazladır ki, bilinçli bir şekilde inatçılık etmeyen bir kişinin, onun Allah katından gönderilmiş bir kitap olduğu konusunda şüphe duyması mümkün olmaz.⁹ Bu nedenle ilahi kaynaklı bir kitaba muhalefet edecek beşeri bir aklın sonuca ulaşması ve Kur'an'da yer alan hükümlerden daha iyisini ortaya koyması muhal olacaktır.

1.2. Kur'an'ın Muhtevası

Kur'an'ın içeriğiyle ilgili de Abduh'un kanaat ortaya koyduğunu görmekteyiz. Onun düşüncesinden anlaşıldığı kadarıyla Kur'an, temel kaynak olması hasebiyle, insanların ihtiyaç duyacağı bilgileri ihtiva etmektedir.¹⁰ Bazı konularda daha ayrıntılı bilgiler yer almakla birlikte diğer bazılarında daha az yer verildiği görülmektedir.

Kur'an'ın, gerçek olan dinin, her devirde Allah'ı Rab olarak tanıyıp yalnızca O'na ibadet etmeye, teslimiyet içerisinde emrettiği her şeyi yapıp yasakladıklarından kaçınmaya teşvik ettiğini dile getirmektedir.¹¹ Bu açıdan bakıldığında fikhî konularla diğer meseleleri aynı kategoride değerlendirmektedir. Bununla birlikte Kur'an'ın sosyal yönü üzerinde duran Abduh, fikhî konuların Kur'an'da az yer tuttuğu kanaatini taşımaktadır. Buna karşın insanların manen olgunlaşması, cahillikten ilim ehli konumuna yükseltilmesi, müminin, kendi acziyetinin farkında olması ve bunun dışındaki diğer toplumsal konular daha fazla yer tutmaktadır.¹²

Kur'an'da yer alan kıssalar, ele aldığı bir diğer konudur. Ona göre Kur'an'da yer alan kıssalar, mücmel bir şekilde anlatıldığı için Allah, bizden o kıssaların geçtiği yerleri dolaşarak daha ayrıntılı bilgi sahibi olmamızı istemiştir. Ama bunu yaparken sadece dış görünüşe bakmak bizi doğru bir sonuca ulaştırmayacaktır. Dış görünüşe bakmak, bir kitabın cildine bakıp

8 Muhammed Ammara, *el-E'mâlî'l-kâmile li'l-İmâm eş-Şeyh Muhammed Abduh*, 1. Baskı (Beyrut: Daru's-şuruk, 1993), 1: 865.

9 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 107.

10 Behiy, *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, s. 176.

11 Muhammed Abduh, *Tevhid Risalesi*, trc. Sabri Hizmetli (Ankara: Fecr yayınları, 1986), 200.

12 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 22.

içini açmamak, okumamak anlamına gelecektir.¹³ Bu noktada sadece okumakla yetinmenin yetersiz olduğu kanaati taşıdığı ortadadır. Okunan ve araştırılan her meselenin, mümkünse bizzat müşahade edilmesinin faydalı olacağı düşüncesinde olduğu görülmektedir.

Abduh'a göre Kur'an bir hukuk, bilim ve tarih kitabı değildir. Allah'ın sözüdür.¹⁴ Bu nedenle onu sadece belli bir alana hapsedip, dar bir açıdan ele almak, beklenen faydayı temin edemeyecektir. Kur'an'da yer alan ve ilk bakışta bilim ve teknik öğretiyormuş gibi görünen ayetlerin, iki amaca yönelik olduğu düşüncesindedir: 1. Bunlardan yola çıkarak Allah'ın bilgisinin çokluğunu ve her şeyi bir hikmete göre yarattığını düşünerek iman etmek. 2. Bu ayetlerin yol göstericiliğinden istifade ederek bilim ve medeniyet alanında gelişmeler kaydetmek.¹⁵

Kur'an'da, yaşanan olayların da bizzat doğruladığı gaybî haberlerle beraber müminlere daha bu dünyada vaad edilen bazı ödüllerin de gerçekleştiğini dile getirmektedir.¹⁶ Örneğin Rum suresinin ilk ayetlerinde, Ehli kitap olan Bizans'ın Mecusi olan Pers ordusuna galip geleceğinin haber verilmesi ve bunun daha sonraki yıllarda gerçekleşmesi. Bu nedenle Kur'an'ın muhtevasındaki bu güzelliği fark eden bir kişi, başka bir kitabı onun önüne geçiremez.¹⁷

Kur'an'da yer alan gerek ibadetleri gerekse ferdî ve sosyal hayatı düzenleyen ilke ve kuralları tüm Müslümanlar tereddütsüz bir şekilde kabul etmelidirler.¹⁸ Kur'an'da yer alan hükümlerden bir kısmını kabul edip diğer kısmını arka plana atmak, beklenen faydayı temin edemeyecektir. Bugün de zaten Müslümanların karşılaştığı problemlerin temelinde böylesi bir anlayış yatmaktadır.

Görüyoruz ki Abduh, Kur'an'ın içeriği konusunda ferdî ya da toplumsal anlamda, gerek Allah'a kulluk gerekse dünyadaki yaşantıyı düzene koyma konusunda her meselenin, genel anlamda Kur'an'da yer aldığı kanaatindedir.

13 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 25.

14 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 83-84.

15 Muhammed Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, trc. Hayreddin Karaman, (İstanbul: İz yayıncılık, 2003), 107.

16 Ammara, *el-E'mâlî'l-kâmile*, 3: 448.

17 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 153.

18 Albert Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, trc. Latif Boyacı ve Hüseyin Yılmaz (İstanbul: İnsan yayınları, 1994), 167.

Ama önemli olan, bunları sadece okumakla yetinmeyip hayata yansıtmanın çabası içerisinde olmaktır.

1.3. Kur'an'ın Bir Hidayet Kitabı Oluşu

Kur'an'ın bir hidayet kitabı oluşu üzerinde çokça durmaktadır. Bu nedenle yapılacak olan bir Kur'an yorumlamasının, hem dünya hayatındaki işlerin düzene girmesine, hem de ahirette kurtuluşun elde edilmesine vesile olması gerektiği kanaatindedir.¹⁹ Zaten Abduh'un kurucusu olarak kabul edildiği İctimai tefsirin temel konusu, Kur'an'ı tefsir ederken onun hidayet yönünü ön plana çıkarmaktır. Çünkü Kur'an, toplum için inmiştir. Bundan dolayı onu açıklarken toplumsal sorunların çözümü odaklı bir yol izlenmesi gerekir.²⁰ Bu nedenle Kur'an metninin uygulanabilir olması önem arz etmektedir.²¹ Böylesi bir anlayışa sahip olduğu için her ayeti, sosyal hayatta bir yere koymakta ve onun uygulanacağı bir alanın varlığını ispat etmeye çalışmaktadır.

Kur'an'ın hükümlerine göre bir hayat yaşandığında yeryüzünde adaletli bir yapının oluşacağı, sosyal barışın ve huzurun hakim olacağı muhakkaktır. Buna karşılık, Kur'an'a göre bir hayat yaşanmadığı takdirde belaların, felaketlerin artması da kaçınılmazdır.²² Bu açıdan bakıldığında Kur'an'da yer alan hükümlerin hayata yansıtılmış olmasının sağladığı faydalar, sadece ahirete dönük olmayacak bu dünyada da faydalı neticeler elde edilecektir.

Kur'an'da yer alan ayetlerden istifade edilmesi için onun doğru bir şekilde açıklanması üzerinde de durmaktadır. Kıyamet günü Allah'ın kullarına, müfessirlerin düşüncelerini veya Kur'an'dan ne anladıklarını değil, hidayet yönünü soracağını,²³ Müslümanların zayıf düşmelerinin ve hakimiyetlerini kaybetmelerinin nedeninin Kur'an'ın hidayetinden yüz çevirmeleri olduğunu²⁴ dile getirmek suretiyle Kur'an'ın hidayet yönünü göz ardı eden bir anlayışı reddettiğini ortaya koymaktadır.

Bir insanın hidayete ulaşması, iman etmesi anlamına gelmektedir. Ona göre imanın kaynağı Kur'an'dır. Herkesin, Kur'an'da belirtilen imana ait özelliklere sahip olması ve bu imanın bazı sorumlulukları da beraberinde getirdiğini bilmesi gerekir.²⁵

19 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 22.

20 Said Şimşek, *Günümüze Tefsir Problemleri* (Konya: Kitap Dünyası Yayınları, ts.), 61.

21 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 75.

22 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 185.

23 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 62.

24 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 30.

25 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 246.

Her ne kadar Kur'an, birçok konuyu bünyesinde barındırsa da Abduh'a göre onun temel konusu, insanları dünyada hidayete, yani doğru bir istikamete yönlendirmesidir. Kur'an'ın insanı hidayete ulaştırması, insanın Allah'a kulluk eder duruma gelmesinin akabinde, dünyevî konuları da Kur'an perspektifinden değerlendirmesi ve buna göre hayatını düzenlemesi anlamına gelecektir.

1.4. Kur'an'ın Anlaşılır Bir Kitap Olması

Kur'an'ın bir hidayet kitabı olması, sadece okumakla yetinilmeyip hayata geçirilmesinin elzem oluşu, onun herkes tarafından anlaşılır olması gerektiği düşüncesini de beraberinde getirecektir.

Konuyu bu açıdan değerlendirdiğimizde Abduh'a göre Kur'an, bir hidayet kitabı, hak ile batılı ayıran furkan ve insanlar için bir rahmet olması hasebiyle herkesin anlayabileceği şekilde apaçık gelmiştir. Diğer kitaplarda bu kadar açıklık yoktur. Bu durum Kur'an'ı onlardan daha üstün bir konuma getirmektedir.²⁶

Herkesin, Kur'an'dan, hayra ulaştıracak ve kötülükten arındıracak ölçüde nasiplenmesi mümkündür.²⁷ Yani her Müslüman Kur'an ve sünnete bakarak Allah ve Resulünün ne dediğini anlama hakkına sahiptir. Bunun için herhangi bir aracıya ihtiyaç yoktur.²⁸ Kur'an'a bakan ve onu araştıran kişiye Kur'an'ı anlamak kolaylaştırılır.²⁹ Zaten Arapçayı biraz bilen kişi Kur'an'ı okuduğu zaman ondan mutlaka bir şeyler anlayabilir. Okuma yazma bilmeyenler de bilenlerden sormak durumundadırlar.³⁰ Kur'an'da yer alan hükümlerin kişiyi tatmin etmesi ve onu hayatında kullanabilmesi, ondan ders alması, ancak onun manasını kavrayınca gerçekleşir.³¹ İslam'ın hak din olduğunun en büyük delili Kur'an'dır. Bunun sağlanması için Kur'an'ın doğru bir biçimde anlaşılması gerekir. Kur'an'ın doğru anlaşılması da Arapçayı iyi bilmeye bağlıdır.³² Ancak, Arapça bilgisini ölçülü bir şekilde kullanmak gerekir. Aksi

26 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 129.

27 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 23.

28 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 108.

29 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 153.

30 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 364.

31 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 153.

32 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 28.

takdirde aracı amaca dönüştürmüş oluruz.³³ Kur'an'ın muciz bir kelimeler oluşu, en doğru şekilde anlaşılması ve hükümlerinin hayata geçirilmesi ancak fasih Arapçanın bilinmesine bağlıdır.³⁴ İlk dönem Müslümanlarının, Kur'an'ın, insanların İslam'ı seçmesine ve onun korunmasına ne kadar büyük bir etkisinin olduğunu farkında olduklarını, bu nedenle onun dili olan Arapçayı korumak için büyük çaba sarf ettiklerini dile getirir.³⁵

Bu görüşlerinde ortaya çıkan durum, Kur'an'ı anlamak için sadece Arapça bilgisinin yeterli olduğudur. Muhtemelen burada, Kur'an'ın derinlemesine, ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını değil de yüzeysel olarak herkesin genel manada bir şeyler anlayacağıdır. Yoksa uzmanlık gerektiren bir alanla ilgili gelen ayeti tam olarak ancak o alanın uzmanları anlayabilir.

Ama Kur'an'ın anlaşılır olması için iki ön şartı vardır: Onlardan birisi, Kur'an'ın muhtevasına ancak arınmış, bozulmamış bir yapıya ve temiz akla sahip olanların ulaşabileceğidir.³⁶ İkinci bir şartı daha vardır. O da Kur'an'ı doğru bir şekilde anlamak için bağımsız düşünmek gerektiğidir. Onu daha ayrıntılı düşünmek ancak bu şekilde mümkün olabilir. Bu, başkalarının düşüncelerini taklit etmek yerine özgürce düşünmek anlamına gelmektedir.³⁷ Taklit konusunda ne kadar katı olduğu ve bunu şiddetle reddettiği, herkesin özgür bir şekilde düşünmesinin gerekli olduğu anlayışı onun temel düşüncelerinden biridir.

Kur'an'ı anlama konusunda ilk dönem Müslümanlarının yaşantısını bilmenin önemini de farkındadır. Ona göre Kur'an'ı ve sünneti anlama ve o ikisine göre hayatı idame ettirebilme açısından dikkat edilmesi gereken en önemli husus, sahabe ve tabiun dönemini içine alan selef-i salihin'in hayat tarzını örnek almaktır.³⁸

Anlaşılan odur ki Abduh, genel anlamda, Kur'an'ın yol göstericiliğinden yararlanabilmek için onun, her okuyan kişinin anlayabileceği bir yapıya sahip olduğu kanaatindeydi. Bu noktada ilim açısından belli bir seviyeye gelme gibi bir şartı yoktur.

33 Mustafa Öztürk, "Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'an Yorumlarına Genel Bir Bakış", *İslâmiyât*, Ankara 2004, 7/4: 83.

34 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 29.

35 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 28.

36 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 21.

37 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 240.

38 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr* 1: 108.

1.5. Kur'an Üzerinde Tefekkür Etmek

Kur'an'ın anlaşılır bir kitap olması elbette ki onun tefekkür edilmesine bağlıdır. Tefekkür edildiği zaman her kişinin ondan bir şeyler anlaması mümkündür. Ama anlama bakımından tefekkür eden her kişinin anladığı şey aynı olmayacaktır.

Abduh, Kur'an üzerinde tefekkür etmenin ne kadar gerekli olduğu meselesiyle oldukça fazla ilgilidir. Ona göre Kur'an, anlayarak ve içerisindeki ayetler üzerinde düşünerek okunmalıdır.³⁹ Dolayısıyla Kur'an'ı okuyan her kişinin onun üzerinde tefekkür etmesi ve anlamaya çalışması zorunlu bir görevdir.⁴⁰

Kur'an üzerinde düşünmenin gerekliliği noktasında bir dayanağı vardır. O, bu düşüncesini ortaya koyarken, Allah bizden Kur'an üzerinde düşünmemizi, ondan ibret almamızı, onun çizdiği yolda hayatımızı devam ettirmemizi, namazda okuduğumuz ayetlerin ve diğer zikirlerin anlamını bilmemizi istemiştir,⁴¹ demek suretiyle Kur'an üzerinde tefekkür edilmesini Kur'an'ın kendisinin istediğini söylemektedir.

İslam, akıl sahibi olan insanları, önyargılardan uzak bir şekilde Kur'an'ı ayrıntılı bir şekilde incelemeye, kutsal kitaplardaki bilgilerden istifade etmeye davet etmektedir. Bu bilgiyi elde etmenin Müslümanlara farz olduğunu da ifade etmektedir.⁴² Bazı ayetlerin son cümlesinde akıl etmeye ve tefekkür etmeye teşvik edici mahiyetteki ifadeler muhtemeldir ki kendisi için önemli bir dayanak niteliğindedir.

Kur'an'ın Allah tarafından gönderildiğini ve kendisine uyulması gerektiğini bilmek ve kavramak adına onun üzerinde tefekkür etmek elzemedir. Çünkü Kur'an'ın yolu insan fitratına uygun olduğu gibi maslahat açısından da akla-mantığa ters düşmemektedir. Bu açıdan baktığımızda Kur'an üzerinde düşünmek herkes için farzdır. Bu durum sadece ulemaya has bir şey değildir. Ama tefekkür etmek için Arapçayı ve Kur'an üslubunu bilmek gerekir.⁴³ Kur'an'da, araştırmayı bırakıp, öncekilerin görüşlerine uymayı öğütleyen hiçbir ayetin bulunmaması da⁴⁴ bu düşüncüyü destekler mahiyettedir.

39 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 104.

40 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 364.

41 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 29.

42 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 198-199.

43 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 240.

44 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 23.

Anlaşılan odur ki Abduh, Kur'an üzerinde sadece ulema kesiminin tefekkür etmesinden, diğer Müslümanların da ayetler üzerinde düşünmek yerine ulemanın tefekkür edip ayetlerden çıkarmış olduğu yorumları yeterli göreyerek onların izinden gitmesinden oldukça rahatsızdır. Ehli kitapta olduğu gibi İslam'da seçkin bir sınıfın olmadığı, dini anlama, yorumlama ve hayata geçirme konusunda herkesin sorumluluk sahibi olduğu kanaatini taşımaktadır.

1.6. Akıl-Vahiy İlişkisi

Akıl merkezli bir anlayışa sahip olan Abduh, az önce de ifade ettiğimiz gibi, ortaya koyduğu bütün düşüncelerde akılı hep ön plana çıkarmış, akılı kullanmayı ve tefekkür etmeyi öğütlemiştir. Her meseleyi akıl süzgecinden geçirme arzusu, örneğin fil suresini tefsir ederken ortaya koyduğu tefsir anlayışı eleştirilere neden olmuştur.⁴⁵ En başta şunu ifade etmek gerekir ki Abduh, akıl ve vahiy insanlığın iki hidayet kaynağı olarak görmektedir. Ona göre böylesi iki önemli nimetin birbiriyle çelişmesi düşünülemez.⁴⁶ Yeni her ikisi de Allah'ın bir eseridir. Dolayısıyla bu iki eserin birbiriyle çelişmemesi gerekir.⁴⁷ Akılla vahyin örtüşmesi, birbirine zıt olmaması konusunda İbn Rüşd ve İbn Teymiyye ile aynı çizgidedir.⁴⁸ Ona göre Kur'an, kalpleri huzura kavuşturan bazı hükümler ortaya koyar, akıl da onları kabul eder.⁴⁹ Bu noktada dinle akıl ve ilim arasında kuvvetli bir bağ olduğunu ifade eder.⁵⁰ Akılı bu noktada vahiy anlamak için bir araç olarak görür.

Kur'an geleneğine bağlı olan Abduh, dini hem akıl tarafından kavranabilen hem de mantık süzgecinden geçirilmesi gereken bir yapı olarak görmekte,⁵¹ İslam'ın, akıl gücünü bütün bağlardan kurtardığını, onu bağımsızlığına kavuşturduğunu dile getirmektedir.⁵² Akıl, kendi alanında söz sahibidir. Ama bu alanın dışına çıktığı zaman vahye tabi olmak durumundadır.⁵³

45 Osman Keskiöğlu, "Muhammed Abduh", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1970, 18: 124.

46 İşcan, *Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasî Görüşleri*, 160.

47 Behiy, *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, 165.

48 Behiy, *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, 164.

49 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 185.

50 M. Sait Özervarlı, "Muhammed Abduh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, 30: 483.

51 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 50.

52 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 196.

53 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 100.

Ali İmran suresi 4. ayette⁵⁴ geçen *furkan* kelimesini açıklarken bu kelimenin, hak ile batılı ayıran anlamına geldiğini ve bundan kast edilen şeyin akıl olduğunu belirtmiştir. Bu kelimenin Kur'an olarak tefsir edilmesinin, üçüncü ayette "kitap" kelimesi geçmesinden dolayı mümkün olamayacağını söylemektedir.⁵⁵ Bunu söylerken, aklın da aynen insanlara gönderilen kitaplar gibi ilahi kaynaklı bir lütuf olduğunu ve ona da tabi olunması gerektiğini ifade etmektedir.

Abduh'un, vahyin yerine zaman zaman akli koyduğu da gözükmemektedir.⁵⁶ Zaten bu konuda en önemli sorun, akıl ile nakil çeliştiğinde hangisinin öne alınacağıdır. O, akıl ile nakil çeliştiğinde akli öne almak gerektiğini söylemektedir. Ona göre bu noktada vahiy hakkında ortaya konacak iki yol vardır: Birincisi: Nakil sahihtir ama biz onu anlamaktan aciz durumdayız. Bu nedenle onun bilgisini Allah'a havale ederiz. İkincisi: Dil kurallarına ve aklın gereklerine uygun olarak nakli tevil ederiz.⁵⁷ Meseleyi bu açıdan değerlendirdiğimizde çıkarılan sonuç, Kur'an'a ve onun getirdiği hayat nizamına inanan, ama anlayamadığı hususlarda delile dayanarak tevil yapan, İslam'ın genel yapısını bozmayan kişinin mümin olarak varlığını devam ettirebilmesidir.⁵⁸

Akl-vahiy ilişkisi konusunda Abduh'un, her ikisini de eşit derecede ilahi bir nimet olarak gördüğü aşıkardır. Bu noktada ikisi arasında çelişkinin olmasını mümkün görmemektedir. Ama çelişki olduğunda akli hakem olarak kabul edip onu tercih etmektedir. Çünkü vahiy anlamlandırma görevi akla yüklenmiştir. Onu en doğru şekilde anlayıp değerlendirecek olan akıldır. Bu noktada ona göre aklın hata yapması beklenemez.

1.7. Kur'an'ın Mahluk Olup Olmadığı Konusu

Kur'an'ın mahluk olup olmadığı eğer mahluk ise bunun ölçüsünün ne olduğu meselesi öteden beri hep tartışma konusu olmuştur. Bu konuda kesin bir neticeye varılmamakla birlikte orta bir yol tutmak suretiyle cumhur, kanaatini ortaya koymuştur.

54 "O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz, Allah'ın âyetlerini inkar edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir."

55 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 133.

56 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 68.

57 Ammara, *el-E'mâlî'l-kâmile*, 3: 301.

58 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 108.

Tamamen dinin pratik yönüyle, hayata doğrudan yansıtılmasıyla meşgul olan Abduh, Kur'an'ın mahluk olup olmadığı konusuyla pek fazla ilgilenmez. Muhtemelen bunu çok gerekli bir mesele olarak görmez. Örneğin *Risale-tü't-tevhid* isimli eserinin birinci baskısında Kur'an'ın yaratılmış olduğu konusunu savunan bir ifade kullanmışken sonraki baskılarda bu ifadesini eserden çıkarmış ve yerine hiçbir şey koymamıştır.⁵⁹ Bu değişiklik, konunun çok gerekli olmadığı düşüncesinden kaynaklanabileceği gibi, gelebilecek tenkitlerden uzak durmak amacıyla da tercih edilmiş olabilir. Ama birinci gerekçe daha mantıklı gibi durmaktadır. Eğer tenkitlerden çekinmiş olsaydı, cumhuriyet genel kanaatine aykırı daha birçok görüşü ortaya koymazdı.

Allah'ın kelamının kendisine delalet ettiği harflerin ve sözlerin Hanbeliler hariç âlimlerin çoğunluğuna göre mahluk olduğunu dile getirmektedir.⁶⁰ Ona göre bu durum Kur'an'ın şerefine leke getirmez. Kendisinin de bu kanaatte olduğunu söylemektedir. Okunan ve işitilen sözün bu manada mahluk olmadığını söyleyen kişinin sapkın olduğu kanaatindedir. Yani Kur'an'ın sözlerinin asıl kaynağı mahluk değildir, kadimdir.⁶¹

Bu noktada cumhuriyet ile aynı kanaati taşıdığı görülmektedir. Her ne kadar kelamın aslı mahluk değilse de yazıya geçirilmiş olan mushaftaki Allah kelamı ona göre mahluktur. Bunun da kabul edilmeyecek bir tarafı yoktur.

1.8. Kur'an-Sünnet Bütünlüğü

Abduh'un Kur'an ve sünnet algısı, temel anlamda Allah'ın vahy ettiği iki temel kaynak niteliğindedir. Bu noktada ikisi arasında kaynak değeri taşıma açısından herhangi bir ayırım yapmamaktadır. Çünkü her ikisinin de kaynağı aynıdır. Ayırım yapmasına sebep olan etken, sünnetin sahilik derecesidir.

Bu açıdan baktığımızda Abduh, Kur'an ve sünneti bir bütün olarak görmektedir. Ona göre Kıyamet gününde Allah bize diğer insanların görüşlerini değil, Kur'an ve sünnete bağlılığımızı soracaktır.⁶²

Hizmet Peygamber'e indirilen kitaba iman etmenin, ister hadisler isterse fiiller olsun ondan sahil yolla gelen her şeyi almanın ve uygulamanın gerekli olduğu kanaatini taşımaktadır.⁶³ Kur'an'ın sahilliği konusunda herhangi bir

59 Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, 163.

60 Ammara, *el-E'mâlü'l-kâmile*, 2: 465.

61 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 99.

62 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 26.

63 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 190.

tereddüdü olmamakla birlikte hadisler noktasında sahilik şartını ön şart olarak dile getirmektedir.

Burada açıkça görüyoruz ki, Kur'an dışı malzemelere -hadislere- karşı Kur'an'ın yorumlanması konusuna tereddütle yaklaşmaktadır.⁶⁴ Ama onun ölçütüne göre çok az sayıda hadis, kaynak değeri taşımaktadır.⁶⁵ Kur'an ve İslam anlayışına uymayan bir hadisi reddetme hakkı olduğunu iddia etmektedir.⁶⁶ Burada da temel kriteri aklın hakemliğidir.

Kaynağı Kur'an ve sünnet olan İslam ile bu iki kaynaktan uzaklaştıran Müslümanların Kur'an ve sünnet anlayışlarıyla yaşantıları arasında ayırım yapmak zorunda kaldığını ifade etmiştir.⁶⁷

Anlaşılan odur ki Abduh, her ne kadar Kur'an ve sünneti vazgeçilmez iki temel kaynak olarak görüyor olsa da, Kur'an konusunda akla uygun görmediği noktalarda tevîl yapmayı, sünnet konusunda da akla ve İslam'ın temel ilkelerine uygun görmediği hadisleri reddetmeyi kendisinde bir hak olarak görmektedir.

1.9. Müslümanların Kur'an Algısı

Kur'an'ı bir hayat kitabı olarak gören ve onun pratiğe yansıtılması üzerinde ağırlıklı olarak duran Abduh, onun bu amacı gerçekleştirme dışında kullanılmasına yönelik eleştiriler getirmektedir. Müslümanların bugünkü durumunun olumsuz bir yapı arz ettiği, Kur'an'ı gerektiği gibi okumadıkları şeklinde bir eleştiri ortaya koymaktadır.

Kur'an hakkındaki bilginin yetersiz olduğu kanaatindedir. Kur'an'ın Allah'ın kelâmı olduğunu biliriz. Saygı da gösteririz. Ama içeriği hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz.⁶⁸ Bu nedenle Kur'an hakkında bilgi sahibi olabilmek için her Müslümanın, ömründe en az bir defa Kur'an'ı baştan sona kadar okuması, okuma bilmiyorsa dahi başkalarından dinlemesi vaciptir, der.⁶⁹

Ona göre Müslümanların Kur'an'dan uzaklaşarak onu, sadece bazı törenlerde okumaları, dinin ruhunu kaybetmelerine sebep olmuştur. Yani ruhları

64 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 82.

65 Abduh, *Tevhid Risalesi*, 51.

66 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 74.

67 Behiy, *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, 202-203.

68 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 26.

69 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 3: 364.

bedenlerine tabi olmaya başlamıştır. Kur'an'ın ibret alma ve yol gösterici olma özelliğini terk etmişlerdir. Bunun sonucunda da bidatlerin esiri olmuşlardır.⁷⁰ Kur'an hakkındaki bilgimizin yetersizliği nedeniyle onu daha çok şifa bulmak, muska yazmak, cinlerin şerrinden korunmak gibi amaçlarla kullanırız. Böylesi bir anlayış, Allah'a değil Kur'an'a tapınmak anlamına gelecektir.⁷¹ Ona göre Müslümanlar, Kur'an'ın sadece ilahiyatçılara ya da ölmüş olanlara değil, tüm insanlara hitap ettiğini anlayamadılar.⁷² Bu ifadeyi kullanırken, daha önce sıkça dile getirmiş olduğu Kur'an'ı herkesin rahatlıkla anlayabileceği görüşünün imkân dâhilinde olamayacağı sonucunu ortaya çıkarmış gibidir. Çünkü Kur'an'ı okuyup anladığını düşünen insanlar, ona göre aslında Kur'an'ı anlamış değillerdir. Ya da onun arzu ettiği şekilde anlayamamışlardır.

Kur'an'ı okuma konusunda sadece okuyanın sesinin güzelliğine bakılarak içerikten habersiz olunması da kendisini rahatsız eden bir durumdur. Kur'an'ı okuyan kişinin sesi güzel olduğu zaman dinleyenlerin kendinden geçtiği ve cezbeye gelerek bazı hareketlerde bulunduğu, bunun sebebinin Kur'an'ın içeriği değil, okuyanın sesinin güzel olması olduğunu söylemektedir.⁷³ Bu durumdan çokça yakını. Hatta bu şekilde, içindekilerden hisse almadan gerçekleştirilen bir okuyuşu, kitapları taşıyan bir merkeple mukayese edecek kadar ileri gider.⁷⁴ Çünkü onun hükümlerinin hikmetini anlamadan soyut bir okumanın okuyan kişiye bir faydası olmaz.⁷⁵ Ayrıca Kur'an'ın lafızlarını okuyup da onda yer alan hükümlere göre amel etmemek Allah ile alay etmek anlamına gelir,⁷⁶ demek suretiyle doğru olduğu bilindiği halde Kur'an'da yer alan hükümlerin hayata geçirilmemesinin Müslümanca bir tavır olamayacağını söylemek istemiştir.

Müslümanların Kur'an'ı makine gibi ezberden okumak dışında bir şey yapmadıklarından dert yanmaktadır. Böyle bir okuyuşu gerçekleştirmenin, dinin vecibelerini yerine getirmek anlamına gelmeyeceğini ifade etmektedir.⁷⁷ Müslümanların bugünkü yaşantılarının Kur'an'a uygun olmadığını anlatmak üzere İslam'ın güzelliklerinden haberdar olmak isteyen

70 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 2: 244.

71 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 27.

72 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 77.

73 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 27.

74 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 78.

75 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 362.

76 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 362.

77 Abduh, *Tevhîd Risalesi*, 197-198.

kişinin, Müslümanların yaşantılarına değil Kur'an'a bakmaları gerektiği kanaatindedir.⁷⁸

Abduh, ilerlemeyi ve gelişmeyi Kur'an eksenli açıklamak suretiyle dine soğuk bakan insanların silahlarını ellerinden almaktaydı.⁷⁹ Kur'an'ın emrettiği şeylerle meşgul olmak gerektiğini, bunun Kur'an'la meşgul olmak anlamına geldiğini söylemek suretiyle⁸⁰ de Kur'an eksenli bir hayatın Müslümanların kurtuluşuna vesile olacağını, Kur'an'dan uzak yaşantılarının ise, İslam'ın geleceği adına tehlikeli olacağını ifade etmektedir.

Netice olarak Abduh, Kur'an'a sadece şekilsel olarak bakıp, onu amacı dışında kullanmayı şiddetle eleştirmekte, böylesi bir tavrın, Kur'an'ı amacı dışında kullanmak anlamına geleceğini düşünmektedir. Çünkü onun için önemli olan, ayetlerin soyut anlamları değil içerikleri ve buna göre hayatın dizayn edilmesidir. Oysa bugünkü Müslümanlar, Kur'an'a şekilsel olarak yakın olmakla birlikte yaşantı olarak ondan çok uzaktadırlar.

1.10. Tefsir Hakkındaki Görüşleri

Hayatı Kur'an'la meşgul olmakla geçen Abduh, o Kur'an'ın anlaşılması adına çok fazla çaba sarf etmiştir. Kur'an tefsirine karşı büyük bir sevgisi ve isteği vardır.⁸¹ Ona göre tefsirin birçok mertebesi vardır. Onun en alt seviyesi, Allah'ın büyüklüğünü, eksikliklerden uzak oluşunu kalbe yerleştirici, kişiyi kötülüklerden uzaklaştırıp hayra sevk edici bir şekilde açıklanmasıdır.⁸²

Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesi konusunun önemini vurgulamaktadır. Ona göre konuyla ilgili ayetler birlikte değerlendirilmediği takdirde sağlıklı bir sonuca ulaşmak mümkün değildir.⁸³ Bu nedenle bir ayetin anlamını belirlemek için ayetin bağlamını çokça kullanır.⁸⁴ Eski müfessirleri, Kur'an'ı parçacı bir yaklaşımla ele alarak her ayeti diğerinden bağımsız bir şekilde açıklama, hatta bir ayeti bile parçalara ayırarak izahatta bulunma noktasında eleştirmektedir.⁸⁵ Ayetler birlikte değerlendirildiği zaman konu bütünlüğünü sağlama adına daha faydalı bir neticenin çıkacağı kanaatindedir.

78 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 104.

79 Reşid Rızâ, *Gerçek İslam'da Birlik*, 119.

80 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 153.

81 Hourani, *Çağdaş Arap Düşüncesi*, 153.

82 Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-menâr*, 1: 23.

83 Mustafa Öztürk, *Tefsir Tarihi Araştırmaları* (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2005), 288.

84 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 72.

85 İşcan, *Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasî Görüşleri*, 267.

Abduh, akla ve mantığa ters düşen tefsirlerden kaçınmak için “gerçek hakikatini biz bilemeyiz” ifadesini kullanmak suretiyle selef metodunu bir vasıta olarak kullanmıştır.⁸⁶ Ayrıca Bakara suresi 58. ayette yer alan “karye” kelimesinden yola çıkarak Kur’an’da kapalı bir şekilde bırakılan ve açıklanmayan kelimeler konusunda sessiz kalacağını ifade etmiştir.⁸⁷ Bu nedenle bazı ayetlerle ilgili çok ayrıntılı açıklamalar yaparken bir kısmına ya kısaca değinmekte ya da üstü kapalı bir şekilde hızlıca konuyu geçiştirmektedir.

Tefsir anlayışında onun şu esaslar üzere düşüncelerini ortaya koyduğunu görmekteyiz:

1. Her bir zaman diliminde meydana gelen olayları Kur’an çerçevesinde ele almak.
2. Kur’an’ı bir bütün olarak değerlendirip böyle bir anlayışa sahip olmanın iman gereği olduğunu düşünmek.
3. Ayetleri doğru bir şekilde anlamak için sureyi bir bütün olarak görebilmek.
4. Tefsirde dil ve sanat üslubunu bir kenara bırakarak bunlara yer vermemek.
5. İslam davetiyle ilgili ayetleri ele alırken bu davetin tarihi seyrini ihmal etmemek.⁸⁸

Müfessirlerin, Kur’an’da yer alan kelimeleri, ilk üç asırdan sonra oluşan terimlerle açıklamalarının da yanlış olduğu kanaatindedir.⁸⁹ Ona göre birçok eski tefsir kitabında Kur’an’ın ruhuna uymayan yanlış izahlar, gereksiz açıklamalar ve teviller yer almaktadır. Dil kurallarına aşırı girilmesi nedeniyle Kur’an, asıl gönderiliş amacının dışına çıkarılmıştır.⁹⁰ Zaten onun kurucusu olduğu ictimai tefsir ekolü mensuplarına göre önceki tefsirler, daha çok fantezi türünden konular üzerinde durmuş, israiliyyat, mezhep kavgaları ön plana çıkmıştır. Oysa tefsirlerde Müslümanların günlük hayatlarını ilgilendiren konular ele alınmalıdır.⁹¹ Burada Kur’an’ın pragmatik bir şekilde ele alınması taraftarı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle nassa aykırı dahi olsa zorunlu bir

86 İşcan, *Muhammed Abduh’un Dini ve Siyasî Görüşleri*, 275.

87 Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-menâr*, 1: 266.

88 Behiy, *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, 184-185.

89 Reşid Rızâ, *Tefsîru’l-menâr*, 1: 24.

90 İşcan, *Muhammed Abduh’un Dini ve Siyasî Görüşleri*, 263.

91 Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 61.

durum ortaya çıktığında o an insanın yararı neyi gerektiriyorsa onu yapmak gerekir.⁹² O açıdan Müslümanlar için herhangi bir fayda temin etmeyen açıklamaları yersiz ve gereksiz görmektedir.

Bu pragmatik bakış açısının bir sonucu olarak her fırsatta ahlak dersleri vermeye, kulun, kendisini görmese dahi mabuduna teslim olmasının bir ibadet olduğunu vurgulamaya⁹³ sıkça yer vermiştir.

Abduh'un tefsir açıklamalarının, bazı kesimler tarafından kabul gördüğünü söylemek yanlış olmaz.⁹⁴ Farklı yorumlar ortaya koymasında çağdaşlaşma arzusu kendini göstermiştir.⁹⁵ Kur'an'ın yorumlanması konusunda hayatla doğrudan bir bağ kurduğu için Kur'an'ın yorumlanmasına ilginin canlanmasına vesile olmuştur.⁹⁶ Herkesin okuyup istifade edebileceği bir tefsiri ortaya koymasından müteşekkil, Kur'an'ın yorumlanması ameliyesi Abduh'tan önce alimler tarafından diğer alimler için kaleme alınırdı, anlayışını ortaya çıkarmıştır.⁹⁷

Kısaca söylemek gerekirse Abduh, önceki müfessirlerden farklı bir metotla Kur'an'ı yorumlama çabası içerisine girmiştir. Bu açıklamalarında akla geniş yer vermiş, bu doğrultuda bazı ayetleri akli çerçeveye oturtmak adına farklı şekillerde yorumlamıştır. Yorumlarında, doğrudan Müslümanların yaşantılarına katkı sağlayacak bilgiler vermeye, gereksiz açıklamalardan kaçınmaya özen göstermiştir.

Sonuç

Muhammed Abduh, Kur'an'ın bir hidayet kitabı olduğunu, onun bu çerçevede ele alınması gerektiğini, bu nedenle hidayet yönünü gölgede bırakacak gereksiz açıklamalardan kaçınmak gerektiğini sıkça dile getirmektedir. Bu açıdan, yapmış olduğu açıklamalarda, Müslümanlara yol gösterici, öğrenilen bilgilerin hayata yansıtılması noktasında uyarıcı açıklamalarına çokça rastlamak mümkündür.

92 Muhsin Demirci, *Kur'an ve Yorum* (İstanbul: Ensar neşriyat, 2006), 269.

93 J.M.S. Baljon, *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler* (Ankara: Fecr yayınevi, 1994), 18.

94 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 64.

95 Mehmet Paçacı, "Bir Yorum Eleştirisi: Çağdaş Kur'an Yorumu Üzerine", *Kelam Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: 2007, 5/ 1: 42.

96 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 80.

97 Jansen, *Kur'an'a Yaklaşımlar*, 61.

Kur'an'ın herkes tarafından anlaşılabilir bir yapısı olduğunu, onu okuyan herkesin mutlaka ondan bir şeyler anlayacağını, onun sadece ilim ehline has bir kitap olmadığını söylemek suretiyle Müslümanların Kur'an'la meşgul olmasının önemini vurgulamaktadır. Bugün için Müslümanların yaşantısının Kur'an'dan uzak olduğunu, Kur'an'ı sadece bazı törenlerde okunan sembolik bir yapıya büründürdüklerini ifade ederek bundan rahatsızlığını dile getirmektedir.

Kur'an'ın yanlış anlaşılması noktasında, eski müfessirlerin etkisinin olduğunu, tefsirleri birçok gereksiz bilgilerle doldurduklarını, Kur'an'ın asıl vermek istediği mesajı göz ardı ettiklerini, onların böylesi bir yol izlemelerinin Müslümanların Kur'an'dan uzaklaşmasında pay sahibi olduğunu vurgulamaktadır.

Kur'an yorumlamalarına baktığımız zaman ayetleri akli çerçeveye oturma çabası içerisinde olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle yapmış olduğu yorumlar, geçmişte yapılan tefsirlerden daha farklı bir yapıya sahip olmuştur. Her kesime hitap edebilecek, herkes tarafından anlaşılabilir bir tefsir anlayışı ortaya koymaya çalışmıştır. Akli bakış açısının bir sonucu olarak doğaüstü olayları ve varlıkları farklı şekillerde yorumlama ve bunları akli bir çerçeveye yerleştirme çabası içerisinde olmuştur.

Onun için Kur'an ve sünnet birbirinden ayrılmaz iki unsurdur. Ama Kur'an'ın güvenilirliği noktasında herhangi bir tereddüt yaşamamakla birlikte sünnete karşı bir önyargısının olduğu muhakkaktır. Hadislerin sıhhatini belirlemede kendine özgü bir kriteri vardır. Bu kriterlere uymayan bir hadisi çok kolay bir şekilde zayıf ya da uydurma olarak kabul edebilmektedir.

Abduh'un Kur'an yorumlamalarının orijinalliği, sonraki dönemlerde etkisini göstermiş, bugün ortaya konan birçok farklı yorumun temel dayanağı olma hüviyetini kazanmıştır. Çoğu zaman eleştirilen bir Kur'an anlayışına sahip olsa da kendisini destekleyen ve yorumlarından istifade eden bir kesim hep var olmuştur.

Kaynakça

- Abduh, Muhammed. *Tevhid Risalesi*. Trc. Sabri Hizmetli. Ankara: Fecr yayınları, 1986.
- Ammara, Muhammed. *el-E'mâlî'l-kâmile li'l-İmâm eş-Şeyh Muhammed Abduh*. 1. Baskı, Beyrut: Daru's-şuruk, 1993.
- Baljon, J.M.S. *Kur'an Yorumunda Çağdaş Yönelimler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1994.
- Behiy, Muhammed. *Çağdaş İslam Düşüncesinin Oluşumu ve Batı*, Terc.: İbrahim Sarmuş. İstanbul: Girişim yayınları, 1986.
- Demirci, Muhsin. "Kur'an'a Modernist Yaklaşımlar", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. İstanbul 2003, 12: 29-51.
- Demirci, Muhsin. *Kur'an ve Yorum*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- Hourani, Albert. *Çağdaş Arap Düşüncesi*. Terc.: Latif Boyacı ve Hüseyin Yılmaz. İstanbul: İnsan yayınları, 1994.
- İşcan, Mehmet Zeki. *Muhammed Abduh'un Dini ve Siyasî Görüşleri*. 2. Baskı, İstanbul: Dergah yayınları, 1998.
- Jansen, J.J.G. *Kur'an'a Yaklaşımlar*. 2. baskı, Trc. Halilrahman Açar. Ankara: Fecr Yayınevi, 1999.
- Keskioglu, Osman. "Muhammed Abduh", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 1970, 18: 109-136.
- Özervarlı, M. Sait. "Muhammed Abduh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul 2005, 482-487.
- Öztürk, Mustafa. *Tefsir Tarihi Araştırmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2005.
- Öztürk, Mustafa. "Çağdaşlık ve Çağdaş Dönem Kur'an Yorumlarına Genel Bir Bakış", *İslâmiyât*, Ankara 2004, 7/4: 71-94.
- Paçacı, Mehmet. "Bir Yorum Eleştirisi: Çağdaşçı Kur'an Yorumu Üzerine", *Kelâm Araştırmaları Dergisi*, İstanbul: 2007, 5/ 1: 17-46.
- Reşîd Rızâ. Muhammed. *Gerçek İslam'da Birlik*. terc.: Hayreddin Karaman, İstanbul: İz Yayıncılık, 2003.
- Reşîd Rızâ. Muhammed. *Tefsîru'l-menâr*. Beyrut: Dâru'l-kutub el-ilmîyye, 1999.
- Şimşek, Said. *Günümüz Tefsir Problemleri*. Konya: Kitap Dünyası Yayınları, ts.